

<u>אריה (לייב) ופרידה לוריא - LURIE LEIB</u>

ברכה זיסר כותבת אודות משפחתה בתאריך 20.2.2019 לצערי אין לי רישום מסודר של סיפור העלייה של הורי באקסודוס.

הרבה סופר בעל פה בד"כ על ידי אמי שהחוויה שלה כאישה צעירה בת כ- 18 בתחילת הריון קשה על האקסודוס הייתה גדושה בזיכרונות. המחסור, הרעב, הצפיפות, הזוהמה, והייאוש הגדול כשגורשו מחיפה לצרפת ולאחר מכן לגרמניה.

כמו כן הרבתה לספר לנו הבנות על חוויותיה הקשים במהלך השואה כילדה קטנה שבקושי סיימה את כיתה ב' עם פרוץ המלחמה.

אבי נולד ב- 1924 בעיירה בשם אילוב.

בתום המלחמה אבי נותר בודד בעולם, כל משפחתו הושמדה.

ילדותו עם משפחתו עד לתחילת המלחמה הייתה בעיירה סוחאט'שוב, מצפון מערב לוורשה.

אמי נולדה 1928 בעיירה בשם צ'רמושנו בחבל ווהלין פולין, היום זה אוקראיינה.

בראיון שבני רותם ראיין אותה לפני שנים לפני נסיעתו כקצין עם משלחת צה"ל לפולין היא מספרת:

עם פרוץ המלחמה והשתלטות הרוסים על האזור, פרידה (בת 9) ומשפחתה , ההורים שמעון וברכה גרבוס וששת הילדים : גיסיה, פרידה, קריינדל, ביסיה, יענקל וחנה , נמלטו לכיוון רוסיה לוולגה, עם עגלה וסוסים. נדדו בעוני ומחסור תחת הפצצות הגרמנים ותוך התחזות לנוצרים. (ענדו צלבים על הצוואר). במהלך המנוסה פרידה איבדה את משפחתה ואיכשהו חיילים רוסים מצאו אותה והחזירו ברכב למשפחתה. במהלך הבריחה ניזונו מגרעינים בשדות שלא נקצרו ומבעלי חיים שמתו בהפצצות. (כולל בשר סוס לדבריה). פרידה גם הייתה חופרת תעלות לעמדות ירי תמורת פת לחם. הם חיו את רוב תקופת המלחמה בבלווצסק כשהם מתחזים לנוצרים אצל גוי שאירח אותם. במהלך תקופה זו חזו ביהודי העיר מוצאים להורג. שמעון האבא שהיה לו זקן רוסי ודבר וכתב רוסית ואוקראינית (היה חייל בצבא הרוסי במלחמת העולם ה-1) התחזה לרוסי ועבד עבור קצין SS בבלווצסק. ברכה האמא הייתה מאד חולה פיסית ונפשית עקב תלאות המלחמה. איבדה במהלכה את בתה בסיה שלחמה עם הפרטיזנים ונהרגה בקרבות. בתה השנייה, גיסייה בעלה ו 4 ילדיהם נרצחו באכזריות עם מעדרים במקום מחבואם בלוצק. כמו כן שאר בני המשפחה המורחבת

שלה נספו. לקראת תום המלחמה חזרו ללוצק. התארחו אצל משפחה צ'כית. פרידה רעתה את העיזים שלהם תמורת מזון. מספרת שהיה יחס טוב. משפחת בקניהינק. שמעון וברכה גרבוס עלו לארץ ב-1947. ברכה הייתה מאד חולה ונפטרה בגיל 52 בירושלים .

מיד בתום המלחמה, פרידה נמסרה ע"י הוריה למוסד דרור (קיבוץ) בעיירה ביטום בפולין, שהיה מוסד ליתומים. אבל הגיעו אליו גם אחרים כי פשוט לא היה אוכל וקורת גג. שם פרידה שהתה כשנתיים. (גם אחיה יעקב הקטן ואחותה חנה שהו שם).

פרידה ואריה הכירו במסיבת חתונה של חברתה שרה.

משפחתה של אמי אימצה את אבי, לייב (אריה) כיוון שנותר בודד לגמרי בעולם וחסר כל. הם התחתנו בעיר בשם הרצוג בגרמניה בפברואר 1947.

ציטוט מפי אמי המתייחס לסיפור האקסודוס - " אנשי הסוכנות היהודית הגיעו לאזור. יחד עם "שארית פלטה" ופרטיזנים. הם התאספו בלילה וחצו את הגבולות במשאית הסגורה כאשר הם משחדים את שומרי הגבול. " לא ברור בדיוק מאיפה נאספו.

בקרבות עם האנגלים תוך כדי ההשתלטות על האנייה אבי ניפגע ממפתח שוודי בראשו שנזרק בקרב ע"י חייל אנגלי או ממכת אלה בראשו. הוא נחבש והורד מהאנייה לתפירת החתך במרפאה. אח"כ הוחזר לאניית הגרוש. (התגלגלה לידינו תמונה בה אני ואחיותיי זיהינו אותו פצוע בוודאות).

הוריי גורשו מחיפה לגרמניה על ידי הבריטים על אניית הגרוש **אמפייר רייבל** ומנמל המבורג הם נשלחו למחנה המאסר **אמסטאו** שמצפון לעיר **ליבק**. לקראת סוף אוקטובר/נובמבר 1947 הבריטים העבירו את המעפילים ממחנה אמסטאו למחנה סנגוורדן שהיה במימי המלחמה קסרקטין של צי הצוללות הנאצי. מיקי אחותי הבכורה נולדה בבית היולדות שבעיר וילהלמסאפן (העיר הגדולה שליד מחנה סנגוורדן) בתאריך 17.11.1947 . לאחר לידת מיקי, (מרים) אמי פרידה ראתה אותה תינוקת שחורת שיער, אך בטעות מסרו לה בן זכר להנקה הראשונה. כשהתבררה הטעות בוצעה ההחלפה ומיקי נמסרה לפרידה (לאחר שנים גילו המשפחות שהן אפילו גרות בשכנות באזור חיפה).

לאחר השהות במחנה בגרמניה ולאחר ההכרזה על הקמת המדינה אריה ופרידה לוריא עלו לארץ עם מיקי (מרים רהב) אחותי שהייתה כבר בת כ- 8 חודשים. הם עלו בשנית ארצה באנייה כלנית 3.9.48

תחילה הם נקלטו במעברה בקריית שמואל שבקריות אח"כ עברו למעברת פרדס חנה. משם הם חזרו לחיפה וחיו בבית "רכוש נטוש" בסמטת אליהו הנביא, חיפה (כביש סטלה מאריס).

שם נולדה שושי (שושנה דגן) ב- 12.11.1953

בשלב זה אבי גויס לצבא ושירת שנתיים בחיל קשר.

בשנת 1954 המשפחה עברה לשיכון בקריית אליעזר בחיפה. אני ברכה, (זיסר)ילידת 1959. הצעירה מבין 3 בנות המשפחה.

אבי עבד כל חייו כפועל בנין וכטייח בחברות הבנייה הגדולות בארץ באותה תקופה. הוא היה איש מקצוע מעולה ואמן בנשמתו עם ידי זהב בכל מה שנגע ועשה. לצערנו ניפטר מדום לב בגיל 63.

אמי כל השנים הייתה עקרת בית. השקיעה את כל אהבתה ודאגתה למשפחתה.

(**בסוף אלבום התמונות סיפור משפחתו של אריה לייב לוריא במהלך מלחמת העולם ועד לשנת 1946 במסמך שנקרא "<u>לייב לוריא במסמכים אריים</u>"**) .

<u>אלבום תמונות משפחתי</u>

<u>לייב (אריה) ופרידה ביום חתונתם</u>

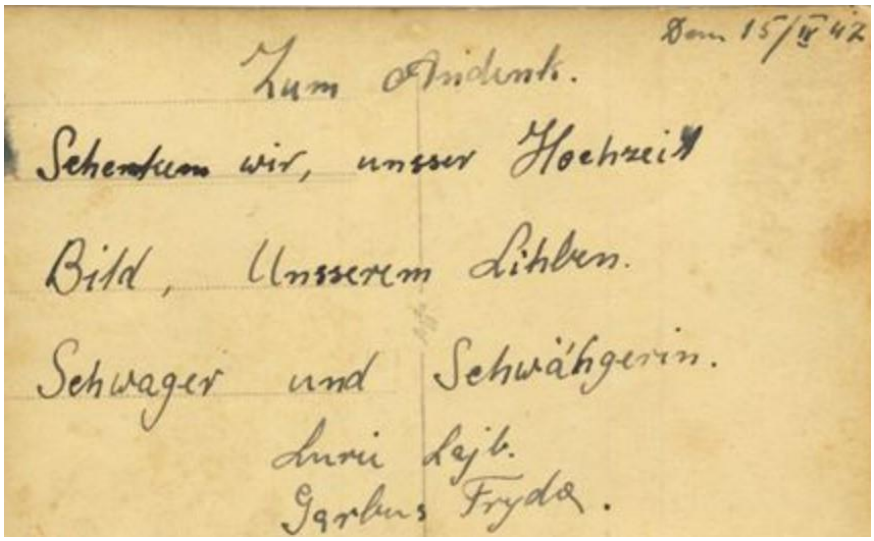

<u>הרישום בגב הצילום מהחתונה</u>

אריה (לייב) ופרידה לוריא בחתונתם עם בני משפחה - בגדי החתונה שאריה ופרידה לובשים התקבלו מהג'וינט - 15-2-1947

פרידה במוסד/קבוץ "דרור" בביטום, פולין

פרידה, יענקל וחנה במוסד/קבוץ "דרור" בביטום, פולין

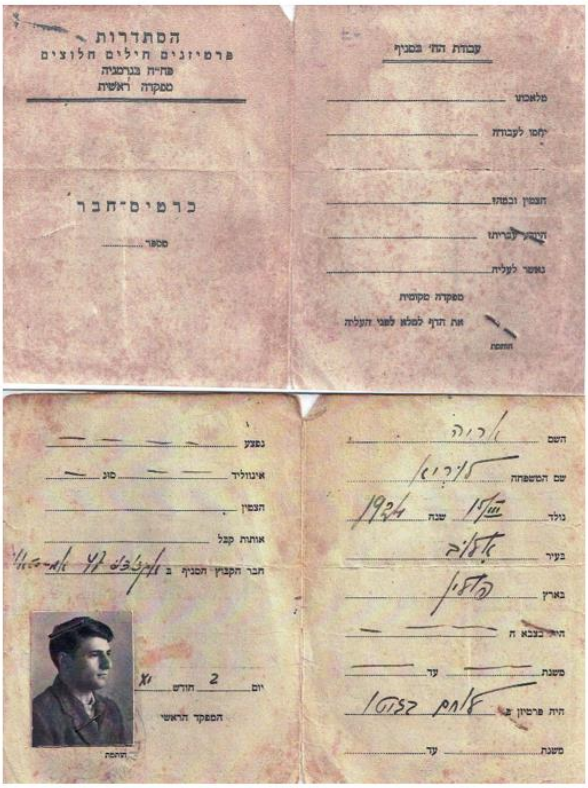

תעודת חבר של אריה בתנועת פרטיזנים חיילים חלוצים (פח"ח) - בתפקיד לוחם

אריה חבוש בראשו שני מצד שמאל, תחת משמר בריטי

Nr. 388

Certificate

Holder of this No. 1479 is a Maapil of „Exodus 1947"; he/she was brought by force to Germany from Haifa, and is in exile on his way back to Erefz-Israel.

Issued in exile camp Am Stow

Date 3. VI 1947

Signature
Camp Committee

388 מספר

תעודה

1479 בעל תעודה מס.

הנו מעפיל מיציאת אירופה תש"ז שהוחזר בכח לגרמניה,
מנמל חיפה ונמצא בגירוש בדרך חזרה לארץ-ישראל.

ניתן במחנה הגירוש אם מסאו

3. VI 1947 תאריך

חתימת
מזכירות המחנה

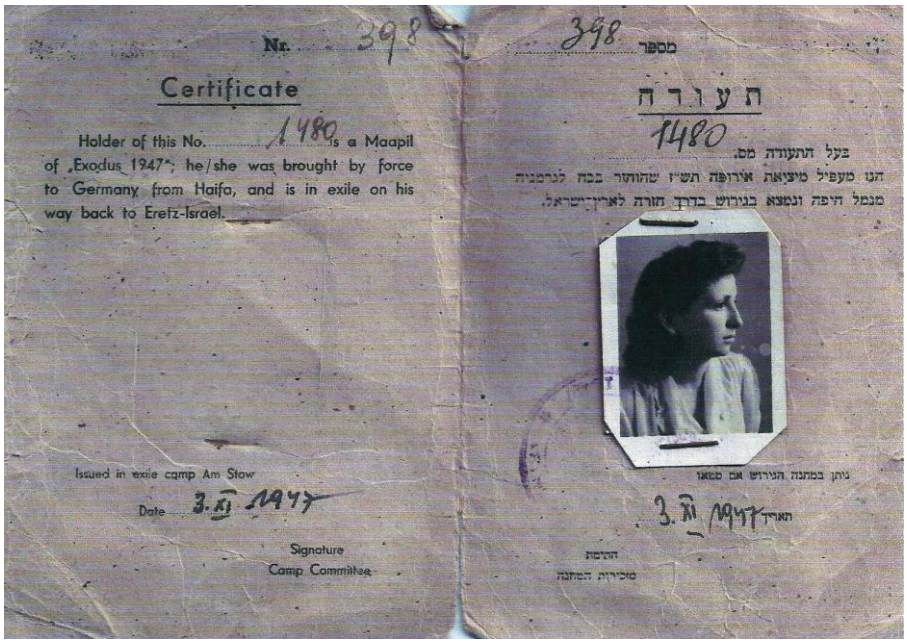
Nr. 398

Certificate

Holder of this No. 1480 is a Maapil of „Exodus 1947"; he/she was brought by force to Germany from Haifa, and is in exile on his way back to Erefz-Israel.

Issued in exile camp Am Stow

Date 3. VI 1947

Signature
Camp Committee

398 מספר

תעודה

1480 בעל תעודה מס.

הנו מעפיל מיציאת אירופה תש"ז שהוחזר בכח לגרמניה
מנמל חיפה ונמצא בגירוש בדרך חזרה לארץ-ישראל.

ניתן במחנה הגירוש אם מסאו

3. VI 1947 תאריך

חתימת
מזכירות המחנה

תעודות המעפילים של אריה ופרידה, שהם קבלו במחנה <u>אמסטאו שבגרמניה</u>

משפחת לוריא המאושרת, פרידה, מיקי התינוקת ואריה – במחנה סנגוורדן

משפחת לוריא לאחר גיוסו של אריה לחיל הקשר בצה"ל

מיקי במרכז עם אחיותיה הצבריות שושי מימין וברכה משמאל, בשנת 2017

לייב לוריה

<u>בניירות אריים</u>

ביום השלישי לאחר פרוץ המלחמה הפציצו מטוסי הגרמנים את סוחט'שב והחריבו כמה בתים באזור היהודי. בשעת ההפצצות שארכו מספר ימים ברחו יהודי סוחט'שב לוורשה או לכפרים ועיירות הסמוכות. אני ומשפחתי ברחנו לכפר ארסווה גורה. ובינתיים נימשכו ההפצצות על סוחט'שב. נחרבו בתי היהודים ברחוב וורשבה ובקרבת השוק. ב-15 לספטמבר הופיעו בעיר מחלקות של חיילים גרמנים. החל קרב עקשני. העיר עברה מספר פעמים מיד ליד. הופצץ הגשר שמעל הנהר בזורה. תוך ההפצצות נהרסו עוד בתים ונהרס גם בית המדרש.

במשך שבוע שהינו בכפר. הגיעו לשם פליטים רבים מלוויביץ ולודז'. הם סיפרו על ניצחונותיהם של הגרמנים הקרבים כבר לאיזורנו. עברנו על כן לאילוב. מהר מאד החלו גם שם ההפצצות. עזבנו והמשכנו לנוע בדרך לגומבין. בדרך נמשכו שיירות של מפקדות צבאיות וצבא פולני וההפצצות לא פסקו, לא נחלשו. הסתתרנו מתחת לגשרון . ההפצצות התחוללו ממש לידנו. ראינו את תנועת הצבא הגרמני. בפחד רב וביאוש חיכינו למוצא מהמצב שנקלענו בו..

לפתע ראינו גרמנים כשרוביהם מכוונים אלינו והם צועקים : " ידיים למעלה , לצאת ! " הגרמנים קרבו. יצאנו מהר. הקיפו אותנו 7 גרמנים. הם שאלו אם מתחת לגשר מסתתרים חיילים. אבי ענה שאין שם. נזרקה פקודה להעביר אותנו לעורף. היינו בטוחים שאנו עומדים להיירות. לשמחתנו והפתעתנו הובילו אותנו לקצין גרמני שלא שאל ללאומיות שלנו. הוא הכניס אותנו לבית וציוה עלינו לחכות שם. היו בבית הזה אנשים רבים, יהודים ופולנים. ב-6 לפנות ערב בא הקצין ופקד על האזרחים המקומיים לחזור לבתיהם ואילו על הפליטים ללכת לגומבין.

יצאנו לגומבין ובערב הגענו לעירה.

גומבין היתה חרבה. בסמטאות פרפרי בעיר היו מוטלים גוויות אנשים הרוגים וגם פגרי סוסים ופרות. פה ושם עמדו שומרים גרמנים. התנהלנו ברחובות הצדדים והגענו לדודה.

למחרת התחילו הגרמנים לחטוף יהודים לעבודה. לנקות את החורבות, לאסוף את גוויות המתים.היו בין אלה יהודים רבים. ביום השלישי לכבוש העיר הציתו

הגרמנים את בית הכנסת. הוא נישרף כולו ונשרפו גם כמה בתים יהודיים בקרבתו..

לאחר שפסקו הקרבות בפולין חזרנו לסוחט'שב. מוורשה ומערים אחרות חזרו רבים מיהודי סוחט'שב לכאן ואלו אחרים פנו במאמצים להגיע לברה'מ. אבי גם הוא יצא לרוסיה בכוונה שאם שם יהיה טוב הוא יחזור וייקח אותנו. במציאות זה התרחש אחרת. אבא הגיע לביאליסטוק ומשם נסע הלאה. על שיבה כבר לא ניתן אפילו לדבר. אני נשארתי עם אמי, אחותי ואחי בסוחט'שב. תקופה ממושכת לא היו לנו שום ידיעות מאבא. רק לאחר שנחתם הסכם מסחרי בין ברה"מ וגרמניה קבלנו מכתב ממנו וגם חבילה. אבא הסתדר שם טוב והוא עשה מאמצים להביא אותנו אליו בתעודות.

וכאן תחת שליטת הגרמנים מצבנו הלך והחמיר. הגרמנים לקחו יהודים לעבודות כפייה. חייבו אותנו לענוד על השרוול סרט מזהה מיוחד ועוד ועוד. ב-28 לחודש ינואר 1940 הגיעה פקודה שעל יהודי סוחט'שב לעזוב את העיר וללכת לז'ירדוב. מרבית היהודים עקרו כמצווה ורק למעלה מ-10 משפחות אמידות נשארו. לאחר מכן הקימו בעיר גטו.

אני עם משפחתי יחד עם יהודים רבים אחרים ,נסענו בעגלות לז'ירדוב. הגענו לשם בערב. חכה לנו הוועד היהודי המקומי. קיבלו אותנו יפה מאד. בגלל מחסור בדירות שיכנו אותנו בבית הכנסת. כל זמן שהותנו שם קיבלנו תמיכה מהוועד היהודי. תוך ימים ספורים הצליחו מרבית המשוכנים בבית הכנסת לעבור לדירות פרטיות. אך לא זמן רב הם נשארו בדירותיהם. ב-10 בפברואר 1940 התחילו הגרמנים לגרש את היהודים מהעיר זי'ירדוב. בעיר קמה מהומה רבה. יהודים החלו בחופזה למכור כל מה שניתן. לפנות בוקר היה על כל היהודים להימצא בתחנת הרכבת. בכניסה לתחנה ספרו אותנו הגרמנים והרשו לקחת איתנו רק מטען כזה שניתן לשאת על הכתפיים. במעבר מהתחנה לקרונות נאלצנו לעבור ב"שדרה " של גרמנים מצוידים ברובים שהרביצו לנו מכות רצח תוך הליכתנו לקרונות. תוך המהומה השאירו היהודים את מרבית המטען שהביאו איתם. תוך שעות מספר הסתיימה ה"אקציה ". הקרונות היו עמוסים. בקרונות היה כל כך צפוף שלא ניתן היה להעמיד רגל. בליווי מזוין כבד דהרה הרכבת. בערב כבר היינו בוורשה. מהתחנה הריצו אותנו הגרמנים בקריאות " החוצה מהר ! " נשים ואנשים זקנים לא יכלו לרוץ עם המשא שעוד נותר להם . הם השאירו את כל חפציהם בדרך. הביאו אותנו לשטח המגורים היהודי ומסרו אותנו לידי מועצת היהודים הוורשאית. סידרו אותנו בבתי ספר לשעבר. הדוחק והצפיפות היו לבלתי נשוא. כעבור שבועות מספר נודע לנו שגטו סוחט'שב חוסל בצורה אכזרית. חלק מהיהודים נורו והנותרים הועברו לוורשה.

בגטו וורשה מתו מידי יום מקור ומרעב מאות אנשים. השתוללו מחלות טיפוס ואחרות. בכדי לצאת מהגטו נרשמנו אני ואחי כמתנדבים למחנה עבודה שאורגן לא הרחק מוויסקיטקי. במחנה זה היו רבים מיהודי סוחט'שוב . העבודה הייתה קשה. חפרנו מסלול לזרמו של נחל. השמירה הייתה של אזרחים אוקראינים. אלו נגשו בנו והתעללו בנו. כעבור ימים מספר של עבודה בתנאים אלו גמלה החלטתנו לברוח מהמחנה לאחר הכפרים שבסביבת סוחט'שוב.

היה זה ביום ראשון. התאריך לא זכור לי. לא יצאנו לעבודה. במשך כל היום ירד גשם ללא הפוגה. הדמדומים ירדו . עוד בטרם החל הערב השומרים האוקראינים התכרבלו בעמדות השמירה שלהם. זחלתי הראשון אל גדר התיל , טיפסתי בחשאי מעליו והתחלתי לרוץ. רצתי ללא הפסק כחצי שעה. רטוב עד לשד עצמותי הגעתי לכפר, דפקתי על דלת הבית הראשון. פתח לי אדם מזדקן. סיפרתי לו אמת לאמיתה אשר עבר עלי. הוא ציווה לי לשבת לשולחן ונתן לי לאכול גבינה ולחם. הרגשתי עצמי מאושר באותו רגע: חלומי מזה כמה שבועות התגשם. הודיתי לאיש והלכתי הלאה. הלילה עבר עלי באותו כפר עצמו במשקו של איכר עני , ברפת. למחרת הלכתי הלאה. הסתתרתי אצל איכר מכר בכפר מאחורי סוחט'שוב. כעבור כמה ימים מצאו אותי אמי אחי ואחותי. נשארתי אצל האיכר , רעיתי את הפרות שלו. אמי אחי ואחותי עברו בכפרים בחיפוש אחר לחם. בכפר בו שהיתי היו עוד כמה משפחות יהודיות.: הולנדר ומשפחתו ואחרות שאת שמותיהם איני זוכר.

לאחר שהותי שבועות מספר אצל האיכר הוא הודיע לי יום אחד שעלי לעזוב את ביתו היות שהופיעה פקודה שכל המסתיר יהודי יומת. נאלצתי לעזוב את הכפר. נודע לי שבגומבין קיים גטו יהודי. אבל העיר הייתה שייכת לרייך השלישי. ניסיתי לגנוב את הגבול. הגרמנים תפסו אותי , חיפשו בכילי ומלבושי ולא מצאו דבר חשוד. הם לא גילו שאני יהודי ולכן רק "כיבדו " אותי ב-25 מלקות במקל גומי והחזירו אותי על עקבותי.

עלה בדעתי לצאת לדרך בכדי להגיע לברית המועצות. רעב, בלוי, ללא כל ידיעות על משפחתי נדדתי ברגל דרך הכפרים. מידי פעם פניתי לאיכרים בבקשת מזון כל שהוא. בדרך פגשתי עוד יהודים רעבים וחסרי בית. במינסק-מוזוביץ לנתי בוועד היהודי. היו עוד בעיר מספר ניכר של יהודים. למחרת בבוקר שוב יצאתי לדרך. לברית במועצות כמובן שלא הגעתי. אי אפשר היה לעבור.

אחרי לוקוב נשארתי אצל איכר. עבדתי אצלו כחודשיים. לאחר שהוא עמד על זה שאני יהודי נאלצתי לעקור משם. נדדתי כשכותונת אחת לעורי בבלויי סחבות , מגפיים קרועים, ללא פרוטה בכיס בדרך לסוחט'שוב. עברו עלי רגעים קשים שאין בכוחי לתארם.

הגעתי לעיר הולדתי, אך גם שם לא יכולתי להישאר. מכרי פחדו להכניס אותי לבתיהם. הם סיפרו שכמה מיהודי סוחט'שוב שנתפסו ביערות נורו וכמה פולנים שנתנו להם להיכנס לבתיהם נשלחו לאושוויץ. מאיכר מכר קיבלתי תעודת תלמיד על שם תדאוש מטושק. קבלתי לאחר יגע כלי מלאכה ועזבתי את סוחט'שוב. על משפחתי לא קבלתי שום מידע. בדוח סיפרו לי אמנם שאמי ואחותי חזרו לגטו ואחי נהרג בכפר שכן.

נדדתי לכוון ליוויץ. באזור זה עבדתי אצל כפריים שונים. עשיתי כל מיני חפצים למשקיהם, אפילו מערכות לייצור יי"ש וגם ביצעתי כל מיני עבודות במשק. חייתי בלכלוך בתנאים איומים , בפחד מתמיד מפני המוות וקיוויתי שהמלחמה סוף סוף תיגמר.

והמצב בינתיים הלך והורע. בסביבת ליוויץ נורו כמה יהודים. הייתי בכפר במשך כל החורף ובחודש אפריל 1942 עברתי לכפר שני. בהמלצת אחד האיכרים נתקבלתי לעבודה במשקו של איכר זקן שקבל אותי כפולני. עבדתי אצלו עד דצמבר 1942. איש בכפר לא ידע שאני יהודי. העבודה היתה קשה והכלכלה בדוחק , אבל הייתי מאושר כי אף אחד לא רדף אותי.

ב-28 לנובמבר 1942 התחילו הגרמנים לשלוח פולנים מאזור זה לעבודה בגרמניה. יום אחד בא אלי איכר שכן וספר שקבל שתי דרישות לבתו ובנו מיד להתייצב להסעה לגרמניה. הוא הציע לי לנסוע במקום בתו.ההצעה נראתה לי. ראיתי בזה הזדמנות סבירה להציל את חיי כשאני חי בניירות אריים בגרמניה. תמורת הסכמתי להצעתו קבלתי מהאיכר 2000 זלוטי. לקחתי את הדרישה של בתו . הלכתי עוד באותו יום לליוויץ , קניתי מגפיים, כותונת, ובגד עליון ועוד נותרו לי 1500 זלוטי.

למחרת הלכתי עם בנו של האיכר למשרד העבודה בליוויץ. פחד נפל עלי בראותי את הגרמנים שהיו שם. אימצתי את לבי ובביטחון ניגשתי לפקיד. הוא קבל אותי כמתנדב יפה מאד. הגשתי לו את הוראת ההתייצבות ואת כרטיס התלמיד שלי. הוא לא דרש כל תעודות נוספות. הוא רשם את נתוני האישיים , מלא כרטיס על שמי – מטושק תדאוש וציווה להוביל את כל הרשומים למחנה. הביאו אותנו למחנה עבודה בו נמצאו עבריינים פליליים שונים. אלינו כמתנדבים התייחסו יפה מאד.

ב-7.12.1942 כשהתאסף כבר משלוח של כ-1000 איש שלחו אותנו תחת משמר לוורשה לרחוב סקרישבסקה במקום בו הייתה נקודת הריכוז. בלילה הראשון לנו במרתף. ביום העלו אותנו למעלה. שם היו כבר 4000 איש שנאספו. גנבים היו שם לרוב. גנבו אפילו את הכובע מעל הראש. חיכינו לוועדה רפואית. נפל עלי פחד. כשהכניסו אותנו 30 איש , לבית המרחץ, התפשטתי אחרון וחיכיתי שיתפשטו אדים. לאחר הרחצה התלבשתי מהר מאד ויצאתי

לפרוזדור. הוקל לי במקצת. חשבתי שאיך שהוא אצליח לצאת מכאן. למחרת לקחו אותנו לוועדה רפואית. גם פה הכניסו 30 איש ביחד. הרופאים היו ברובם גרמנים. הם בדקו די בשטחיות. הבדיקות התנהלו במהירות. עשיתי איזו " הסוואה " שקשה לי לתארה. הרופא קבע שיש לי פצע מדבק ושלח אותי למחלקה למחלות מדבקות. לאחר " ריפוי " של שלושה ימים שלחו אותי חזרה לאולם הכללי ולמחרת הוסעתי בטרנספורט יחד עם עוד 1500 איש לגרמניה.

נסענו יממה תמימה. ב-7 בבוקר הגענו לסטרגרד שליד שטטין. הביאו אותנו למחנה מעבר. שם הובאנו לבית המרחץ . גם ספרו אותנו וכעבור יומיים שלחו אותנו לוועדה רפואית לבדיקת מחלות מין. שם פחדתי עוד יותר מאשר בבדיקה בוורשה אך המזל שיחק לי ויצאתי שלם. הכלכלה במחנה הזה הייתה גרועה מזו שבוורשה. קבלנו לארוחת בוקר 200 גר לחם, בצהריים מרק סלק ובעקב קפה שחור. נשלחתי אח"כ לעבודה בהתקנת קווי טלפון. שוכנתי במחנה בקרבת הדואר. עד שנת 1943 לא הרגשתי כל רדיפות. ואז התחילו להגדיל את המחנה. הגיעו אוקראינים, צ'כים, צרפתים ,איטלקים ופולנים. היו שם כ-2000 איש. שכן שלי אוקראיני החל לגרום לי צרות. סבלתי ממנו במשך 4 חודשים. אח"כ הוא נעלם.

כך עבר יום אחרי יום. הביאו למחנה קבוצות חדשות של פולנים ישר מפולין. הם סיפרו על הרציחות שבוצעו בקרב היהודים.

בשנת 1945 כשקרבה החזית , התחילו ההפצצות באזור הזה שנמשכו לעיתים יממות שלמות ללא הפוגה. היינו בתוך תוכן של ההתקפות האוויריות. הדואר עבר לידי אשי האס אס ונאסר בכל החריפות לעזוב את מקום העבודה. העיר כולה כבר נחרבה בתים עלו באש ואני נאלצתי כל הזמן לתקן את קווי הטלפון שנותקו..

ב-15 בפברואר 1945 קמה מהומה.הרוסים התחילו להתקיף את סטגרד. הגרמנים התחילו לסגת והובילו אותנו לשטטין. שם כבר נשארנו עד כניסתם של הרוסים.

לאחר כל השנים האלו של צרות, עינויים ,פחד ממוות הייתי סוף סוף חופשי.

בינואר 1946 נסעתי לעיר הולדתי סוחט'שוב. לא מצאתי שם איש ממשפחתי . בצער עמוק בלבבי עזבתי את העיר ופניתי ללודז'. הצטרפתי שם לקבוץ וכעבור מספר שבועות נסעתי מפולין.